

Danuta Krześniak-Firlej

Nauczanie religii rzymskokatolickiej w szkołach zawodowych diecezji kieleckiej w latach 1918-1939

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 14,
271-283

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Danuta Krześniak-Firlej

NAUCZANIE RELIGII RZYMSKOKATOLICKIEJ W SZKOŁACH ZAWODOWYCH DIECEZJI KIELECKIEJ W LATACH 1918–1939

Obowiązujące w okresie Drugiej Rzeczypospolitej przepisy prawne nakładały na wszystkie szkoły publiczne obowiązek nauczania religii, z uwzględnieniem wyznania poszczególnych uczniów. Odrębne zapisy w tym zakresie znajdują się w ustawach konstytucyjnych z 1921 i 1935 roku oraz w artykułach konkordatowych z 1925 roku¹.

Prawo do nauczania i wychowywania dzieci i młodzieży szkolnej w duchu katolickim mieli księża prefekci oraz osoby świeckie – katecheci, po uprzednim otrzymaniu od właściwego biskupa misji kanonicznej. Badania nad duchowieństwem Kielecczyny pozwoliły ustalić, że w latach 1918–1939 na terenie diecezji kieleckiej pracowało 153 etatowych i kontraktowych księży prefektów. Zgodnie z prawodawstwem szkolnym Drugiej Rzeczypospolitej, prefekci kontraktowi mogli być zatrudnieni w szkołach zarówno w niepełnym, jak i pełnym wymiarze godzin (np. w zastępstwie chorych lub urlopowanych nauczycieli etatowych). Otrzymywali wynagrodzenie uzależnione od liczby przepracowanych godzin. W odróżnie-

¹ Zob.: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 roku*, DzURP, 1921, nr 44, poz. 267, s. 653–655; *Konkordat pomiędzy Stolicą Świętą a Rzeczypospolitą Polską*, tamże, 1925, nr 72, poz. 501, s. 1084–1085. Tekst ustawy konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 r. zob.: tamże, 1935, nr 30, poz. 227, s. 497–508.

niu od prefektów etatowych nie pobierali oni dodatkowych uposażeń za pracę w szkole². W dalszej części artykułu określenie „księży prefekci” będziemy odnosić zarówno do etatowych jak i kontraktowych prefektów.

Z omawianej grupy 153 duchownych w okresie międzywojennym w różnych typach szkół zawodowych oraz na kursach doksztalających zatrudnionych było w okresie międzywojennym na obszarze diecezji kieleckiej 50 księży prefektów, czyli 32,7% ogółu. Wśród nich 4 pracowało wyłącznie w szkołach zawodowych. Pozostali duchowni (92%) pełnili funkcję nauczyciela religii także w szkołach powszechnych i średnich.

Znaczna część prefektów diecezji kieleckiej pracowała w ciągu swego życia w różnych typach szkół. Do pracy w szkołach średnich lub zawodowych duchowni ci przechodzili zwykle po wcześniejszym zatrudnieniu w szkołach powszechnych lub pracowali jednocześnie w szkołach powszechnych, zawodowych i średnich³.

Struktura organizacyjna szkolnictwa zawodowego w Polsce (podobnie jak szkolnictwa średniego ogólnokształcącego) określona została ustawowo dopiero w czasie reformy szkolnej z 1932 roku. W istniejących wówczas szkołach księży prefekci diecezji kieleckiej zatrudnieni byli w niższych i średnich szkołach zawodowych, po 1932 roku zaś w niższych szkołach zasadniczych oraz w gimnazjach zawodowych. Ponadto duchowni ci nauczali religii w szkołach doksztalających, a także na kursach zawodowych i doksztalających. Na podstawie przepisów prawnych z 1923 roku prefekci zatrudnieni na etacie w państwowych szkołach zawodowych obowiązani byli do pracy w wymiarze 20 godzin tygodniowo⁴. Podobnie jak w szkołach średnich ogólnokształcących, religia zaliczona tu była do drugiej kategorii przedmiotów. Prefekci szkół zawodowych posiadający kwalifikacje wymagane od nauczycieli szkół średnich otrzymywali wynagrodzenie równoważne uposażeniu nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących. W ciągu kolejnych lat liczba godzin przeznaczonych na naukę religii w szkołach zawodowych wzrosła do 23 tygodniowo. Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 grudnia 1933 roku określiło, że kwalifikowani nauczyciele niższych szkół zawodowych otrzymają uposażenie równoważne uposażeniu kwalifikowanych nauczycieli publicznych szkół powszechnych, którzy zdali specjalny egzamin za-

² Por. J. Szkudelski, *Stanowisko służbowe księży prefektów w szkole i wyptywające z niego obowiązki i uprawnienia*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” R. 24: 1935, s. 337–343; R. 25: 1936, s. 298–308, 346–352, 403–407.

³ Szczegółowe informacje na temat nauczania religii rzymskokatolickiej w szkołach diecezji kieleckiej zob.: D. Krześniak-Firlej, *Księży prefekci diecezji kieleckiej 1918–1939*, Kielce 2001.

⁴ Ustawa z 9 X 1923 r., *O uposażeniu funkcjonariuszy państwowych i wojska*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” (dalej: DzUrż MWRiOP) 1923, nr 20, poz. 181, s. 344–346.

wodowy⁵. Kwalifikowani nauczyciele średnich szkół zawodowych bez ukończonych studiów wyższych zostali w chwili mianowania przyporządkowani do IX grupy uposażenia funkcjonariuszy państwowych. Po sześciu latach pracy rozporządzenie przewidywało przeszerogowanie do grupy VIII, po piętnastu latach – do grupy VII i po dwudziestu czterech latach – do grupy VI. Nauczycielom średnich szkół zawodowych z wykształceniem wyższym przyznano po mianowaniu wynagrodzenie zasadnicze według VIII grupy uposażeń. Po dziewięciu latach pracy wynagrodzenie to równałoby się uposażeniu grupy VII i po osiemnastu latach – grupy VI. Po przepracowaniu 27 lat władze szkolne mogły awansować nauczyciela do V grupy uposażenia. Zasadnicze wynagrodzenie nauczycieli szkół zawodowych wahało się więc od 210 zł (IX grupa uposażenia) do 450 zł (grupa VI), a nawet 700 zł (grupa V) miesięcznie. Nauczyciele kontraktowi zatrudnieni w tych szkołach w pełnym wymiarze godzin pobierali wynagrodzenie równające się uposażeniu nauczycieli etatowych od IX do VI grupy według indywidualnych umów w granicach etatów wykazanych w budżecie państwa. Za pracę w godzinach nadliczbowych nauczyciele etatowi i kontraktowi szkół zawodowych otrzymywali 12 zł za każdą godzinę przepracowaną w tygodniu ponad obowiązujący wymiar. Nauczyciele kontraktowi pracujący w niepełnym wymiarze godzin pobierali wynagrodzenie ryczałtowe, uzależnione od liczby godzin nauczania w tygodniu. Stawka za jedną godzinę lekcyjną wynosiła 10 zł w drugiej kategorii przedmiotów (obejmującej między innymi religię). Od 1937 roku wprowadzono specjalne zasady obliczania tej stawki, która mogła zawierać się w przedziale od 7 do 25 zł⁶.

Scharakteryzujemy teraz podręczniki, plany i programy nauczania religii obowiązujące w okresie międzywojennym w szkołach zawodowych w Polsce. Wy-

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 28 X 1933 r., *O uposażeniu funkcjonariuszów państwowych*, tamże, 1934, nr 1, poz. 1, s. 2–8; Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 XII 1933 r., *O zasadach zaszeregowania funkcjonariuszów państwowych i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia* [...], tamże, poz. 3, s. 15–16. Zob. także: Rozporządzenie ministra WRiOP z 24 I 1934 r., *O wymiarze godzin nauczania oraz innych zajęć obowiązkowych nauczycieli i kierowników szkół*, tamże, poz. 4, s. 33; Rozporządzenie ministra WRiOP z 24 I 1934 r., *W sprawie dodatków służbowych należnych nauczycielom szkół państwowych i publicznych* [...], tamże, poz. 5, s. 40; Rozporządzenie ministra WRiOP z 24 I 1934 r., *W sprawie wynagrodzenia nauczycieli kontraktowych szkół państwowych i publicznych, opłacanych przez państwo*, tamże, poz. 6, s. 41–43.

⁶ Zob.: Rozporządzenie ministra WRiOP z 10 VIII 1937 r., *O wymiarze godzin nauczania oraz innych zajęć obowiązkowych nauczycieli i kierowników szkół*, tamże, 1937, nr 10, poz. 316, s. 374–375; Rozporządzenie ministra WRiOP z 10 VIII 1937 r., *O dodatkach służbowych* [...], tamże, poz. 317, s. 378–380; Rozporządzenie ministra WRiOP z 10 VIII 1937 r., *O wynagrodzeniu opłacanych przez państwo kontraktowych nauczycieli szkół państwowych i publicznych*, tamże, poz. 318, s. 380–382; Zarządzenie ministra WRiOP z 28 XI 1938 r., *O studiach wyższych, uprawniających do wyższego uposażenia*, tamże, 1938, nr 13, poz. 386, s. 495–496.

kaz podręczników dopuszczonych do nauczania religii w polskich szkołach przyjęto tuż po odzyskaniu niepodległości podczas zjazdu delegatów księży biskupów, który odbył się w Warszawie w dniach 21–22 sierpnia 1919 roku (tabela 1). Problematyka ta była między innymi także przedmiotem obrad II Ogólnodiecezjalnego Zjazdu Księży Prefektów w Kielcach w czerwcu 1924 roku. Ustalono tam, że w klasach I i II szkół zawodowych należy stosować podręczniki ks. Tomasza Kowalewskiego, w klasie III zaś przedmiotem rozważań na lekcjach religii ma być historia Kościoła katolickiego nauczana według książki ks. Romana Archutowskiego⁷. Tygodniowa liczba godzin nauki religii w poszczególnych typach szkół zawodowych określona została w myśl postanowień konkordatowych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z władzami kościelnymi w 1925 roku.

Tabela 1. Wykaz podręczników do nauki religii rzymskokatolickiej poleconych i dozwolonych do użytku w szkołach przez delegatów księży biskupów na zjeździe w 1919 roku w Warszawie

Podręczniki nauki wiary i obyczajów (katechizmy)	Katechizmy dozwolone: W. Gadowski, <i>Ilustrowany mały katechizm elementarny</i> , Tarnów 1917; tenże, <i>Ilustrowany katechizm średni dla katolików</i> , Tarnów 1911; I. Jasiński, <i>Katechizm dla przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i komunii świętej</i> , Warszawa 1918; T. Kowalewski, <i>Katechizm rzymskokatolicki dla dzieci. Kurs wyższy</i> , Płock 1916; <i>Katechizm episkopatu austriackiego (mały, średni, wielki)*</i> , J. Ślósarz, <i>Katechizm religii katolickiej dla szkół średnich</i> , Lwów 1897**.
Podręczniki historii biblijnej	Podręczniki dozwolone: W. Wołcz, <i>Mała historia biblijna Starego i Nowego Przymierza</i> , Lwów 1917; W. Gadowski, <i>Mała biblijka</i> , Tarnów 1916; tenże, <i>Dzieje biblijne w skróceniu</i> , Tarnów 1917; T. Kowalewski, <i>Obszerniejsza historia biblijna Starego Testamentu</i> , Płock 1917; tenże, <i>Historia biblijna Nowego Testamentu</i> , Płock 1916; S. Szydelski, <i>Dzieje biblijne przed narodzeniem Jezusa Chrystusa</i> , Lwów 1915; tenże, <i>Dzieje biblijne Nowego Przymierza</i> , Lwów 1917; J. Archutowski, <i>Historia Starego Testamentu</i> , 1919 (nowe wydanie; dla szkół średnich)***.
Podręczniki liturgiki	Podręczniki dozwolone: K. Naskręcki, <i>Liturgika</i> , Warszawa 1920; T. Kowalewski, <i>Liturgika, czyli wykład obrzędów Kościoła katolickiego</i> , Płock 1917; A. Jougan, <i>Liturgika</i> , Lwów 1914.

⁷ T. Kowalewski, *Nauka wiary i moralności katolickiej. Podręcznik do użytku szkolnego*, wyd. 1, Płock 1912. W okresie międzywojennym książka miała jeszcze kilkanaście wydań; tenże, *Liturgika czyli wykład obrzędów i ceremonii Kościoła katolickiego*, wyd. 12, Płock 1921; R. Archutowski, *Historia Kościoła katolickiego w zarysie*, wyd. 4, Lwów 1921. Zob.: *Sprawozdanie z II ogólnego diecezjalnego Zjazdu Księży Prefektów w Kielcach*, „Przegląd Diecezjalny” (dalej: PD), R. 11: 1924, z. 8, s. 181.

Podręczniki do historii Kościoła	Podręczniki polecane: W. Gadowski, <i>Historia Kościoła katolickiego</i> , Lwów–Tarnów [b.r.]; R. Archutowski, <i>Historia Kościoła katolickiego w zarysie</i> , Warszawa 1918; Podręczniki dozwolone: A. Jougan, <i>Historia Kościoła katolickiego</i> , Lwów 1917.
Podręczniki dogmatyki	Podręczniki polecane: A. Jougan, <i>Dogmatyka ogólna</i> , Lwów 1908; A. Jougan, <i>Dogmatyka szczegółowa</i> , Lwów 1908; M. Jeż, <i>Nauka wiary katolickiej</i> , cz. 1, Kraków 1911; cz. 2, Kraków 1913; Podręczniki dozwolone: S. A. Bartynowski, <i>Apologetyka podręczna</i> , Kraków 1918; J. Kalinowski, <i>Apologetyka, podręcznik dla klas wyższych</i> , Warszawa 1918.
Podręczniki etyki	Podręczniki polecane: K. Szczeklik, <i>Etyka katolicka</i> , Kraków 1912; M. Sieniatycki, <i>Etyka</i> , Lwów 1920; Podręczniki dozwolone: W. Kalinowski, <i>Etyka</i> , Warszawa 1914.

* Nie udało się ustalić informacji bibliograficznych o tym katechizmie.

** Istnieje jeszcze tegoż autora: *Mały katechizm religii rzymskokatolickiej*, Lwów 1898. Zob. H. E. Wyczawski, *Śłószarz Jan*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. 2, oprac. J. R. Bar, s. 213–214.

*** W zbiorach bibliotecznych brak jest wydania z 1919 roku, dlatego też podajemy niepełny opis bibliograficzny tej książki. Kolejne wydanie z 1928 r. nosiło tytuł: *Historia święta Starego Testamentu czyli dzieje Objawienia Bożego w Starym Testamencie wraz z katechizmem*, Warszawa 1928. Zob. J. Kracik, Archutowski Józef, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, pod red. L. Grzebień, s. 54.

Źródło: A. Ciepliński, *Podręczniki do nauki religii rzymskokatolickiej, wskazane przez delegatów JJ. EE. Księży Biskupów na zjeździe odbytym dnia 21 i 22 sierpnia 1919 roku w Warszawie, jako polecane i dozwolone*, „Przegląd Diecezjalny” R. 6: 1919, z. 11, s. 230–231.

Po 2 godziny religii nauczano tygodniowo we wszystkich klasach w dwuletnich i trzyletnich szkołach handlowych. W szkołach zawodowych żeńskich (niższych i przemysłowych) na I kursie nauczano po 2 godziny, na kursie II i III zaś – po 1 godzinie religii tygodniowo. W męskich średnich szkołach technicznych na pierwszych trzech kursach było po 1 godzinie religii w tygodniu. W szkołach rzemieślniczo-przemysłowych w klasie przygotowawczej na religię przeznaczone były 2 godziny, a w klasie I i II – po 1 godzinie tygodniowo. Program klasy III tych szkół nie przewidywał nauki religii⁸.

Kolejne przepisy w sprawie nauki religii w szkołach zawodowych wydane zostały w 1931 roku. Określono tam liczbę godzin, treści programowe oraz pod-

⁸ *Ilość godzin religii w szkołach zawodowych*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (dalej: KPD), R. 12: 1925, z. 10–11, s. 184. Zarządzenie to podały także inne wydawnictwa diecezjalne, np. „Kronika Diecezji Włocławskiej” R. 22: 1928, nr 11, s. 203–204; „Kurenda Kurii Metropolitalnej Obrządku Łacińskiego we Lwowie” (dalej: KKM), 1929, nr 1, s. 3.

ręczniki do nauki religii w poszczególnych typach tych szkół. Program nauki religii rzymskokatolickiej we wszystkich wymienionych wcześniej typach szkół zawodowych obejmował: dla klasy I – obrzędy, zwyczaje i praktyki Kościoła katolickiego z uwzględnieniem ich historycznego rozwoju oraz związane z nimi prawdy wiary i obyczaje; dla klasy II – naukę historii Kościoła katolickiego oraz żywoty świętych; dla klasy III – systematyczny wykład nauki wiary i obyczajów z pominięciem elementów, które zostały omówione w klasach poprzednich. Liczba godzin przeznaczonych tygodniowo na naukę religii w tych szkołach nie uległa zmianie. W przypadku szkół czteroklasowych program przewidywał w ostatniej klasie dalszą naukę obyczajów ze szczególnym uwzględnieniem zasad etyki w zastosowaniu do zawodu (1 godzinę tygodniowo)⁹. Wykaz podręczników zatwierdzonych przez władze kościelne i świeckie do nauczania religii w omówionych typach szkół zawodowych zawiera tabela 2.

Tabela 2. Wykaz podręczników dopuszczonych do nauki religii w szkołach zawodowych w 1931 roku

Szkoły handlowe
<p>Podręczniki czasowo polecane: K. Naskręcki, <i>Liturgika</i>, Warszawa 1930; A. Jougan, <i>Liturgika katolicka</i>, Lwów 1926; K. Thullie, <i>Życie chrześcijanina w obrzędach Kościoła</i>, Lwów 1928; T. Olszówka, <i>Módl się i śpiewaj. Nabożeństwo dla młodzieży szkolnej</i>, Łódź 1928; M. Dybowski, <i>Życie katolickie. Podręcznik liturgiki</i>, Warszawa 1930; J. Boczar, <i>Dzieje Kościoła katolickiego</i>, Lwów–Warszawa 1931; R. Archutowski, <i>Krótki zarys historii Kościoła katolickiego. Podręcznik szkolny</i>, Poznań 1931; A. Cząstka, <i>Wiara w Boga i czyn z wiary</i>, cz. 1 i 2, Lwów 1926; T. Kowalewski, <i>Nauka wiary i moralności katolickiej</i>, Płock 1930.</p> <p>Lektura zalecona: Ewangelia św. Jana: <i>Kazanie Pana Jezusa na Górze błogosławieństw</i>; Tomasz à Kempis, <i>O naśladowaniu Chrystusa. Ksiąg cztery</i>, Kraków 1923; J. Urban, <i>Na wejście w świat. Wiązanka wskazówek etycznych dla dorosłych panien</i>, wyd. 4, Poznań 1928; C. Plater-Zyberkówna, <i>Na progu małżeństwa</i>, wyd. 2, Poznań–Warszawa–Wilno 1926; C. Plater-Zyberkówna, <i>Kobieta – ogniskiem. Z pogadanek dla uczennic chyliczkowskich</i>, wyd. 2, Warszawa 1914; H. Schilgen, <i>Na usługach Stwórcy. Wiązanka myśli dla katolików nowożeńców i małżonków</i>, przekł. T. Czaputa, Kraków 1927; Tenże, <i>Ty i ona. Młodemu ku rozwadze</i>, przekł. T. Czaputa, Kraków 1929; J. Könn, <i>Bądź czystym! Słowo do dojrzałszej młodzieży</i>, Kraków 1918.</p>

⁹ Rozporządzenie ministra WRiOP z 9 VI 1931 r., tamże, 1931, nr 15, s. 63. Rozporządzenia ministerialne o programach nauki religii w poszczególnych typach szkół zawodowych zob.: tamże, s. 73–74; „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” (dalej: WAW), R. 22: 1932, nr 2, s. 65–66, 71; nr 3, s. 120; KPD, R. 18: 1931, z. 11, s. 275.

Szkoły rękodzielnicze, techniczne, rzemieślniczo-przemysłowe

Podręczniki czasowo polecane:

T. Kowalewski, *Nauka wiary i moralności katolickiej*, Płock 1930 ; A. Czastka, *Wiara w Boga i czyn z wiary*, cz. 1 i 2, Lwów 1926; K. Naskręcki, *Liturgika*, Warszawa 1930; A. Jougan, *Liturgika katolicka*, Lwów 1926; J. Boczar, *Dzieje Kościoła katolickiego*, Lwów–Warszawa 1931; R. Archutowski, *Krótki zarys historii Kościoła katolickiego. Podręcznik szkolny*, Poznań 1931; T. Olszówka, *Módl się i pracuj (modlitewnik i śpiewnik)*; M. Dybowski, *Życie katolickie. Podręcznik liturgiki*, Warszawa 1930.

Lektura zalecana:

Ewangelia św. Mateusza; J. Urban, *Na wejście w świat. Wiązanka wskazówek etycznych dla dorosłych panien*, wyd. 4, Poznań 1928; H. Schilgen, *Na usługach Stwórcy. Wiązanka myśli dla katolików nowożeńców i małżonków*, przekł. T. Czaputa, Kraków 1927; Tenże, *Ty i ona. Młodemu ku rozwadze*, przekł. T. Czaputa, Kraków 1929.

Źródła: *Program nauki religii rzymskokatolickiej w szkołach handlowych*, KKM, 1931, nr 15, s. 63–69; WAW, R. 22: 1932, nr 2, s. 65–66, 71; nr 3, s. 110–119; *Program nauki religii rzymskokatolickiej w szkołach rękodzielniczych*, tamże, nr 2, s. 65–66; nr 3, s. 120; KKM, 1931, nr 15, s. 73–74; *Program nauki religii rzymskokatolickiej w szkołach technicznych i rzemieślniczo-przemysłowych*, tamże, s. 74; WAW, R. 22: 1932, nr 2, s. 71.

Przedstawiony powyżej wymiar godzin nauki religii w szkołach zawodowych nie uległ zmianie także po uchwaleniu reformy szkolnej w 1932 roku¹⁰.

W 1938 r. ogłoszono program nauki religii w gimnazjach zawodowych, które zgodnie z postanowieniami reformy jędrzejewiczowskiej miały pełne prawa szkół średnich. Absolwenci tych szkół mogli kontynuować naukę w liceach zawodowych, a następnie na studiach wyższych¹¹.

W dalszej części naszych rozważań omówione zostaną jedynie te szkoły zawodowe, dla których udało się ustalić nazwiska zatrudnionych w nich księży prefektów.

Trzech duchownych pracowało w założonej w roku szkolnym 1928/29 trzyklasowej Prywatnej Niższej Szkole Zawodowej Żeńskiej Polskiej Macierzy Szkolnej w Kielcach, kształcącej w zakresie kroju i szycia z elementami towaroznawstwa i gospodarstwa domowego. W latach 1929–1935 prefektem szkoły był ks. Andrzej Marchewka, kapelan bpa Augustyna Łosińskiego. Za działalność duszpaster-

¹⁰ Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego w Krakowie z 14 III 1932 r. do dyrekcji szkół zawodowych w okręgu, *W sprawie ilości godzin nauki religii*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego w Krakowie” (dalej: DzUrz KOSK) 1932, nr 4, poz. 74, s. 118–119.

¹¹ Rozporządzenie ministra WRiOP z 26 III 1938 r., *O programie nauki religii rzymskokatolickiej w gimnazjach zawodowych*, DzUrz MWRiOP, 1938, nr 4, poz. 80, s. 106.

ską i społeczną ks. A. Marchewka odznaczony został w 1939 roku Złotym Krzyżem Zasługi. Z pisma ks. A. Marchewki do Kurii Diecezjalnej w Kielcach z 1932 roku wynika, że w omawianej szkole zawodowej nauczał religii we wszystkich klasach w wymiarze 4 godz. w tygodniu. Następcą ks. Marchewki pełniącego od roku funkcję proboszcza parafii katedralnej w Kielcach został dotychczasowy prefekt kieleckich szkół powszechnych – ks. Władysław Widłak. Na stanowisku prefekta żeńskiej szkoły zawodowej ks. W. Widłak pozostał do 1938 roku, a więc do chwili jej przekształcenia na czteroklasowe Prywatne Żeńskie Gimnazjum Krawieckie Polskiej Macierzy Szkolnej w Kielcach (z Roczną Szkołą Przy sposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym). W listopadzie 1938 roku funkcję prefekta nowo powstałego gimnazjum zawodowego powierzono ks. Bogdanowi Kiełbowski, zatrudnionemu wcześniej w kieleckich gimnazjach ogólnokształcących¹².

W 1919 roku powstała w Kielcach Szkoła Handlowa Stowarzyszenia Kupców Polskich (SKP). Początkowo była to trzyklasowa szkoła męska, przekształcona w 1931 roku w szkołę czteroklasową z wydziałami ogólnohandlowym i administracyjno-skarbowym. Od 1924 roku do Szkoły Handlowej SKP w Kielcach przyjmowano także dziewczęta. W 1935 roku szkołę przemianowano na Prywatne Czteroklasowe Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie Stowarzyszenia Kupców Polskich, w 1939 roku zaś przy gimnazjum utworzono dwuletnie liceum handlowe¹³. Na podstawie dokumentacji archiwalnej szkoły można stwierdzić, że w 1921 roku nauczycielem i egzaminatorem religii był tu ks. Jan Krzakowski. Funkcję prefekta szkoły handlowej pełnił przez kolejne 12 lat, równolegle pracując na takim samym stanowisku w Gimnazjum Państwowym im. J. Śniadeckiego w Kielcach. Wykłady religii tylko w gimnazjum męskim im. J. Śniadeckiego nie wystarczyłyby ks. J. Krzakowskiemu do zatrudnienia go tam w charakterze nauczyciela etatowego, dlatego też dodatkowo nauczał religii w szkole handlowej. W roku szk. 1931/32 ks. J. Krzakowski informował Kurie Diecezjalną, że oprócz 16 godzin religii tygodniowo w gimnazjum męskim uczył 14 godzin religii w tygodniu w kieleckiej szkole handlowej: w oddziale męskim 6 godzin; w oddziale żeńskim 7 godzin oraz w specjalnym oddziale urzędniczym – 1 godzina tygodniowo. Po przejściu na emeryturę, w początkach roku szk. 1932/33 ks. J. Krzakowski otrzymał nominację na kontraktowego prefekta Szkoły Handlowej SKP w Kiel-

¹² Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), Akta szkolnictwa i księży prefektów (dalej: ASzKP), sygn. ON-A/9, k. 290; Elenchusy diecezji kieleckiej z lat 1930–1939; KPD, R. 16: 1929, z. 11, s. 274; R. 25: 1938, nr 11, s. 352; Zob. B. Markowski, *Szkolnictwo w Kielcach w okresie lat 1919–1931*, „Pamiętnik Koła Kielczan”, t. 5, 1932, s. 48–49.

¹³ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Informacja ze wstępem zespołu akt Zakładu Kształcenia Administracyjno-Handlowego w Kielcach 1918–1950, sygn. NC 258/I, oprac. I. Bałabuch.

cach. Wskutek problemów związanych z podpisaniem z władzami szkolnymi umowy o pracę, kurator Okręgu Szkolnego Krakowskiego E. Nowicki podczas wizytacji szkoły w grudniu 1932 roku wydał polecenie natychmiastowego zwolnienia prefekta J. Krzakowskiego z zajmowanego w szkole stanowiska. Duchowny ten za pośrednictwem Kurii Diecezjalnej odwołał się od decyzji kuratora, lecz do lutego 1934 roku (kiedy doszło do rozwiązania zaistniałego nieporozumienia) szkoła licząca wówczas około 250 uczniów i uczennic zgrupowanych w 7 klasach pozbawiona była nauczyciela religii. Oceny z religii na świadectwach ukończenia szkoły wystawiono w tym czasie na podstawie stopni z poprzedniego semestru. Ostatecznie Ministerstwo WRiOP uznało decyzję kuratora jako wydaną „na błędnej podstawie prawnej” i w marcu 1934 roku ks. J. Krzakowski został przywrócony do pracy w Szkole Handlowej SKP w Kielcach. W związku z tym biskup kielecki cofnął decyzję o mianowaniu do szkoły nowego prefekta – ks. Władysława Nawrota. W nowym roku szk. 1934/35 ks. J. Krzakowskiego odwołano jednak z pracy w szkole handlowej, co władze kościelne tłumaczyły „licznymi zajęciami kurialnymi” prefekta oraz „... nieuzasadnionymi, a sprzecznymi z powołaniem kapłana katolickiego wymaganiami Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego”, stawianymi wobec tego duchownego w ostatnim czasie. Od kwietnia do lipca 1935 roku nauczanie religii oraz „opiekę religijno-moralną nad młodzieżą” w Szkole Handlowej SKP powierzono kanonikowi i dziekanowi kieleckiemu ks. Franciszkowi Sonikowi, przyszłemu biskupowi pomocniczemu diecezji kieleckiej. Jego następcą został ks. Władysław Białek, który po studiach na Uniwersytecie Warszawskim zatrudniony był dotychczas w jednej z warszawskich szkół powszechnych. Warto zaznaczyć, że w czasie II wojny światowej ks. W. Białek skazany został na pobyt w obozie oświęcimskim między innymi za odmowę przyrzeczenia, iż w nauczaniu religii nie będzie występował przeciw Niemcom. W 1936 roku prefektem Prywatnego Czteroklasowego Koedukacyjnego Gimnazjum Kupieckiego w Kielcach mianowano ks. Franciszka Mazurka, który po rocznym zatrudnieniu otrzymał urlop na studia doktoranckie w Krakowie. Od 1937 roku do wybuchu II wojny światowej w gimnazjum pracował jako prefekt ks. Bolesław Grzyb-Grzybowski, uczący religii w tym czasie także w Gimnazjum im. M. Curie-Skłodowskiej w Kielcach¹⁴.

Poza wymienionymi wyżej szkołami zawodowymi funkcjonowała w okresie międzywojennym w Kielcach również salezjańska Szkoła Rzemiosł, w której nauczycielami religii byli członkowie tego zgromadzenia zakonnego, zajmującego

¹⁴ Tamże, Akta Zakładu Kształcenia Administracyjno-Handlowego w Kielcach 1918–1950, sygn. 41–45, Kopie świadectw ukończenia szkoły z lat 1921–1933; tamże, sygn. 101, Świadectwa ukończenia szkoły z lat 1928–1950; ADK, ASzKP, sygn. ON-A/9, k. 289, 323–325, 337, 353, 376, 396, 400, 436; KPD, R. 19: 1932, z. 8–9, s. 206; R. 22: 1935, z. 8–9, s. 212; R. 23: 1936, nr 11, s. 309.

się przede wszystkim zakładaniem i prowadzeniem szkół oraz zakładów opiekuńczych dla młodzieży.

Liczne grono duchownych pracowało w szkołach zawodowych Olkusza i Zagłębia Dąbrowskiego. W Państwowej Szkole Rzemieślniczo-Przemysłowej w Olkuszu zatrudnieni byli prefekci z miejscowego gimnazjum męskiego, uzupełniając w ten sposób liczbę godzin niezbędnych do pracy w charakterze nauczyciela etatowego. Od chwili odzyskania niepodległości przez kolejne lata prefektami szkoły byli: ks. Bronisław Langkamer (1918–1933), ks. Stanisław Przygodzki (1933–1936), ks. Jan Cygan (1936–1939) oraz ks. Stanisław Wojas (od marca 1939 r.). Należy zaznaczyć, że w roku szk. 1938/39 szkołę przekształcono w Państwowe Gimnazjum Mechaniczne w Olkuszu¹⁵.

Jak już wspominaliśmy wcześniej, spośród szkół zawodowych Zagłębia Dąbrowskiego omówimy te, dla których udało się ustalić nazwiska księży prefektów zatrudnionych tam do czasu reorganizacji granic diecezji polskich. Były to szkoły handlowe, rzemieślnicze i techniczne. W prywatnych szkołach handlowych Sosnowca (męskiej i żeńskiej) uczył religii ks. Józef Sobczyński. W 1918 roku został mianowany prefektem męskiej szkoły realnej K. Araszkiewicza oraz Szkoły Handlowej Żeńskiej im. Królowej Jadwigi w Sosnowcu. W 1920 roku męska szkoła realna przejęta została przez nowego właściciela Tomasza Płockiego i przemianowana na Szkołę Handlową Męską. W szkole tej ks. J. Sobczyński pracował do 1927 roku, natomiast w szkole im. Królowej Jadwigi do 1930 roku (z przerwą w latach 1919–1921). Z pisma dziekana będzińskiego ks. Antoniego Zimniaka do biskupa kieleckiego z 1925 roku, które zawierało wykaz prefektów w Sosnowcu, wynika, że ks. J. Sobczyński w szkole handlowej męskiej nauczał religii w wymiarze 12 godzin tygodniowo, a w szkole handlowej żeńskiej – 16 godzin w tygodniu. W latach 1919–1921 prefektem Szkoły Handlowej Żeńskiej w Sosnowcu był ks. Zdzisław Ługowski, pełniący w tym czasie funkcję prezesa okręgowego Koła Księżych Prefektów w Zagłębiu Dąbrowskim (1920–1921).

Wiadomo również, że władze utworzonej w 1922 roku Państwowej Szkoły Zawodowej Żeńskiej w Sosnowcu zwróciły się z prośbą do bpa Augustyna Łosińskiego o wyznaczenie na prefekta ks. Romana Krawczyńskiego, uczącego religii w miejscowym seminarium nauczycielskim. Do pracy we wspomnianej szkole zawodowej przyjęto wprawdzie część nauczycieli z seminarium, lecz nie udało się ustalić, czy biskup wyraził zgodę, aby zatrudniono tam także ks. R. Krawczyńskiego¹⁶.

¹⁵ ADK, ASzKP, sygn. ON-A/9, k. 247, 422; Elenchusy diecezji kieleckiej z lat 1918–1939; KPD, R. 26: 1939, nr 3, s. 149.

¹⁶ Archiwum Metropolitalne w Częstochowie, Akta personalne ks. J. Sobczyńskiego, [b. sygn.]; ADK, ASzKP, sygn. ON-A/9, k. 63, 181, 634.

W kilku szkołach zawodowych Zagłębia pracował jako prefekt ks. A. Zimniak, późniejszy biskup pomocniczy diecezji częstochowskiej (od 1936 roku). Począwszy od 1908 roku uczył religii w szkole przy kopalni „Kazimierz” w Strzemieszycach, a następnie w szkole zawodowej w Dąbrowie Górniczej oraz w szkole przy kopalni „Saturn” w Czeladzi (1913–1918). Na bazie wspomnianej szkoły zawodowej w Dąbrowie Górniczej w 1919 roku utworzono Państwową Szkołę Górniczą i Hutniczą, w której stanowisko nauczyciela religii objął ks. Zygmunt Flisowski, zatrudniony tu co najmniej do 1925 roku (w innych miejscowych szkołach średnich uczył jeszcze w latach trzydziestych okresu międzywojennego). Ogółem w szkołach zawodowych kolejowych oraz przy zakładach przemysłowych i kopalniach w Zagłębiu Dąbrowskim pracowało do 1925 roku na stanowisku prefekta kilkunastu duchownych, z których większość została po tej dacie ekskardynowana do nowo powstałej diecezji częstochowskiej¹⁷.

W okresie międzywojennym częstym zjawiskiem było przerywanie nauki w szkołach powszechnych i podejmowanie pracy zawodowej przez młodocianych. Doksztalcanie niewykwalifikowanych pracowników stało się ważnym problemem społecznym, który został uregulowany prawnie w 1924 roku odrębną ustawą. Nakładano w niej między innymi na młodocianych zatrudnionych w rzemiośle, przemyśle i handlu obowiązek uczęszczania na naukę doksztalczającą lub na kursy dla analfabetów, co miało zasadniczy wpływ na dynamiczny rozwój szkolnictwa doksztalczającego w Polsce. Ustawa jędrzejewiczowska z 1932 roku zachowała szkoły doksztalczające zawodowe, w 5 lat później zaś wydano ustawę nakazującą gminom zakładanie i utrzymywanie publicznych szkół doksztalczających podzielonych na ogólnozawodowe i specjalistyczne¹⁸. Trzyletni program nauczania tych szkół obejmował przedmioty zawodowe i ogólnokształcące, wśród których była

¹⁷ Szkoły kolejowe w Sosnowcu (ks. F. Raczyński); Szkoła Zawodowa Fabryczna w Sielcu Starym (ks. J. Smużyński); Szkoła Zawodowa Fabryczna w Sielcu Nowym (ks. P. Gawinek); Szkoła Zawodowa Fabryczna w Zawierciu (ks. S. Banasiński); Szkoła Zawodowa przy Kopalni „Milowice” w Czeladzi (ks. F. Dobrowolski, ks. J. Suma); Szkoła Zawodowa przy Kopalni „Saturn” w Czeladzi (ks. A. Zimniak, ks. E. Skowera, ks. J. Wójcicki); Szkoła Zawodowa przy Kopalni „Piaski” w Czeladzi (ks. J. Imiela); Szkoły Zawodowe przy kopalniach w Dąbrowie Górniczej (ks. R. Miłoch, ks. J. Słoniński); Szkoła Zawodowa przy Kopalni „Kazimierz” w Strzemieszycach (ks. A. Zimniak, ks. F. Siermantowski, ks. J. Pruchnicki, ks. J. Krzyżanowski); Szkoła Zawodowa przy Kopalni „Niemce” w Niemcach (ks. F. Pałysiewicz, ks. S. Jurczyński). Zob. Elenchusy diecezji kieleckiej z lat 1918–1926; PD, R. 8: 1921, z. 7, s. 157; R. 11: 1924, z. 6–7, s. 130; z. 9, s. 179; KPD, R. 12: 1925, z. 8–9, s. 159–160. Wykaz księży diecezji kieleckiej przeniesionych w 1925 r. do diecezji częstochowskiej zob.: tamże, z. 12, s. 206–207.

¹⁸ *Historia wychowania. Wiek XX*, cz. 1, pod red. J. Miąsy, Warszawa 1981, s. 41–43, 64, 82–84. Szerzej na temat funkcjonowania szkolnictwa zawodowego zob. J. Miąso, *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław 1988.

również nauka religii. Wymiar godzin przeznaczonych na ten przedmiot określono na 1 godzinę tygodniowo w klasie wstępnej, natomiast w klasach I–III ogółem 1½ godziny tygodniowo z rozkładem na 3 lata dla chłopców oraz 2 godziny tygodniowo z rozkładem na 3 lata dla dziewcząt¹⁹.

Na terenie diecezji kieleckiej istniało w latach 1918–1939 kilkanaście szkół zawodowych doksztalających, spośród których informacje o zatrudnieniu księży prefektów ustalono dla szkół w następujących miejscowościach: Busku Zdroju, Kielcach, Miechowie, Olkuszu, Pińczowie, Szczekocinach i Wolbromiu²⁰.

Inną formą doksztalania pracowników były kursy zawodowe (zwykle jednoroczne), na których jednym z wykładanych przedmiotów była religia. Szereg takich kursów organizowano w Kielcach: w 1931 roku prefektem Miejskiego Kursu Wieczorowego Doksztalającego dla Dorosłych był ks. Ludwik Gawroński, pełniący funkcję przewodniczącego Komisji Oświaty Pozaszkolnej w Kielcach; w latach 1918–1920 na Kursach Doksztalających Przemysłowych nauczał prefekt miejscowych szkół powszechnych ks. Paweł Gawinek; na Kursach Wieczorowych dla Rzemieślników jako prefekci zatrudnieni byli: ks. Wojciech Pływaczyk (1931–1932), ks. Jan Krzakowski (1932) oraz ks. Stanisław Majcher (1934/35). Wiadomo również, że na Kursach Wieczorowych Związku Nauczycielstwa Polskiego w Kielcach w roku szk. 1931/32 funkcję nauczyciela religii pełnił ks. B. Kielb, prefekt miejscowego Gimnazjum Żeńskiego im. bł. Kingi²¹.

¹⁹ Cele, metoda i szczegółowy program nauczania religii w szkołach doksztalających zob.: Pismo kuratora Okręgu Szkolnego Krakowskiego w Krakowie z 19 VIII 1932 r., *Do kierownictw publicznych szkół zawodowych doksztalających w Okręgu w sprawie programu nauki religii*, DzUrż KOSK, 1932, nr 8, poz. 139, s. 248–254.

²⁰ Wykaz publicznych szkół doksztalających zawodowych województwa kieleckiego zob. *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w r. szk. 1930/31*, pod red. M. Falskiego, Warszawa 1933, s. 635; DzUrż MWRiOP, 1937, nr 6, poz. 172, s. 219. Nazwiska prefektów ustalono dla następujących szkół doksztalających: Szkoła Doksztalująca Zawodowa nr 1 i nr 2 w Kielcach (ks. W. Pływaczyk, ks. P. Pachelski, ks. S. Majcher, ks. W. Dziecioł, ks. A. Michalski, ks. J. Kurczab, ks. K. Bień); Publiczna Szkoła Doksztalująca Zawodowa w Olkuszu (ks. J. Cygan, ks. S. Wojas); Publiczna Szkoła Doksztalująca Zawodowa w Pińczowie (ks. W. Czełuśniak); Publiczna Szkoła Doksztalująca Zawodowa w Miechowie (ks. M. Paciej); Publiczna Szkoła Doksztalująca Zawodowa w Wolbromiu (ks. W. Pedrycz); Szkoła Doksztalująca Zawodowa w Busku Zdroju (ks. S. Śliwiński); Szkoła Doksztalująca Zawodowa w Szczekocinach (ks. P. Noszczyk). Archiwum Państwowe w Krakowie, Akta Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego w Krakowie, sygn. 122, 123, Szkoły doksztalujące zawodowe w inspektoracie kieleckim 1918–1939; APK, Akta Państwowej Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Kielcach z lat 1930–1939, sygn. 5–13, Katalogi klasyfikacyjne klas; tamże, sygn. 14–15, Księgi odpisów świadectw ukończenia szkoły; ADK, ASzKP, sygn. ON-A/9, k. 340.

²¹ APK, Zbiór szczytków zespołów akt szkolnych miasta Kielc i powiatu kieleckiego z lat 1828–1951, sygn. 2–3; ADK, ASzKP, sygn. ON-A/9, k. 291, 294; Elenchusy diecezji kieleckiej z lat 1918–1939; KPD, R. 19: 1932, z. 8–9, s. 206.

Oddzielna kwestia dotyczy nauczania religii w szkołach powszechnych i średnich na terenie diecezji kieleckiej w latach 1918–1939 oraz działalności szkolnych i pozaszkolnych organizacji dziecięcych i młodzieżowych, które propagowały katolicki ideał wychowania. Należały do nich między innymi Krucjata Eucharystyczna dzieci szkół powszechnych oraz Sodalicje Mariańskie młodzieży szkół średnich. Bliskie ideałom katolickim były również zadania realizowane w ramach pracy drużyn harcerskich. Po utworzeniu w 1931 roku Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Kielcach młodzież szkolna zaangażowana była w działalność męskich i żeńskich stowarzyszeń młodzieżowych. Szczegółowa analiza tych zagadnień wymaga osobnych studiów historycznych.